

2. ÁLLAMI SZEREPVÁLLALÁS – EGYÉNI FELELŐSSÉG

ALBERT FRUZZSINA – DÁVID BEÁTA

2.1. Bevezetés

A jóléti államot az európai társadalmi modell alapvető elemének tartják, és bár történnek erőfeszítések a jóléti kiadások csökkentésére, széles körben elfogadott az a vélekedés, hogy a mindenkori kormány felelős az idősek, a betegek, a szegények, a fogyatékkal élők és más hátrányos helyzetű személyek ellátásáért. Az állami beavatkozás részben a társadalmi igazságosságra és méltányosságra hivatkozva indokolható (a szegénység enyhítése és a biztonságérzet teremtése mindenki számára), de a mellette szóló érvek között szerepel a hatékonyság fogalma és a piaci kudarcok ellensúlyozása is (a makroökonómiai stabilitás és növekedés biztosítása).

A jóléti állammal kapcsolatos viták gyakran érintik az egyén felelősségének kérdését a saját ügyeinek rendezésében. Az állami beavatkozásokat ellenző tábor gyakran azzal érvel, hogy a paternalista programok károsítják a társadalmat, mivel gyengítik a családot, a munka ellen ösztönöznek stb. A 2002. évi Eurobarometer-felmérés során az európai lakosoknak választaniuk kellett a szociális védelem minimalista és maximalista megközelítése között. A minimalista megközelítés szerint az állam csak korlátozott számú alapvető segílyt nyújt, és arra ösztönzi a népességet, hogy elartsák magukat. Az akkori EU-tagállamok között a maximalista alternatíva, ami az állam folyamatos jelenlétét szorgalmazza a szociális szolgáltatások széles választékával, akár adóemelések árán is, szélesebb körű támogatást kapott, és – főként Görögországban, Írországban és Spanyolországban – jelentősen nagyobb támogatottságot élvezett, mint tíz évvel korábban. A felmérés válaszadóinak többsége ugyanakkor enyhébb adó- és járulékkerhek mellett szavazott, ami „skizofrén” hozzáállást mutat (Pestieau, 2006: 44–45).

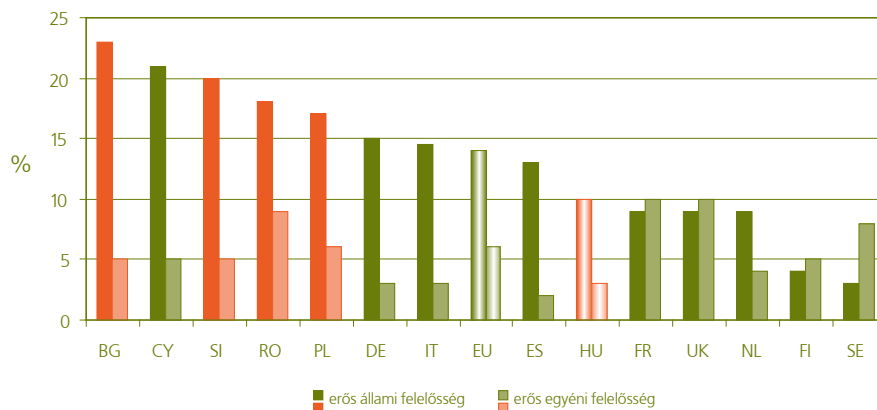
Az állam szerepével kapcsolatos elvárásokat illetően jelentős különbségek mutatkoznak egyes országok között. A kilencvenes években a volt szocialista blokkban végzett felmérések szerint az emberek az erős állami beavatkozást támogatták (Ferge, 1996: 194). Több más felmérés különbségeket mutatott ki a nyugat-európai, illetve a kelet-európai országok között az egyenlőtlenségekről és a kormányzati, illetve az egyéni felelősségről alkotott vélemények terén, bár az is egyértelmű, hogy az európai országok élesebben elválnak a világ más részeitől, így például az Egyesült Államoktól: az európaiak lényegesen kevesebb toleranciát mutatnak a jövedelmi egyenlőtlenségekkel szemben (Alesina–Di Tella–MacCulloch, 2004: 2035). A két kontinens ellentétét azzal magyarázhatjuk, hogy az újraelosztás könnyebben nyer támogatottságot, ha a depriváció okai között nem az egyéni felelősségre, hanem a balszerencsére helyezzük a hangsúlyt. A szegénység magyarázatában az európaiak a véletlenszerű okoknak, míg az amerikaiak az egyéni felelősségnek tulajdonítanak nagyobb jelentőséget (Alesina–Angeletos, 2002).

Tanulmányunkban EU-tagországokat hasonlítunk össze az International Social Survey Program (ISSP), a World Values Survey (WVS) és a European Social Survey (ESS) adatai alapján abból a szempontból, hogy a lakosság milyen szintű állami beavatkozást vár el, mennyire elégedett bizonyos területeken az állami beavatkozással, és a különbségek milyen attitűdbeli sajátságokra vezethetők vissza. Sajnálatos módon el

kell tekintenünk az európai szintű összehasonlítástól, mert a vizsgált kérdések nem szisztematikusan szerepelnek a különböző tagországok felméréseiben.

2.2. Az általános és konkrét egyéni, illetve kormányzati felelősséggel kapcsolatos vélemények

Az állami beavatkozás elvárt szintjét a következő állítással való egyetértés mértékével becsülhetjük meg (2.1. ábra): „Az embereknek nagyobb felelősséget kellene vállalniuk abban, hogy gondoskodjanak önmagukról, illetve az államnak nagyobb felelősséget kellene vállalnia az emberekről való gondoskodásban.”

2.1. ábra: Az emberekről való gondoskodás általában: állami vagy egyéni felelősség – országonként (%)

Megjegyzések:

A kérdések: „Az államnak nagyobb felelősséget kellene vállalnia az emberekről való gondoskodásban?” (a teljesen egyetértők – a tízfokozatú skálán 1-est választók – aránya).

„Az embereknek nagyobb felelősséget kellene vállalniuk abban, hogy gondoskodjanak önmagukról?” (a teljesen egyetértők – a tízfokozatú skálán 10-est választók – aránya).

Forrás: WVS, ötödik hullám (2005–2008) adatai alapján saját számítás.

Az eredményekből kitűnik, hogy a legtöbb kelet-európai ország erősebb kormányzati felelősségvállalást, kiterjedt állami beavatkozást vár el, ami összhangban áll a volt szocialista országok paternalista hagyományával. Erőteljes állami jelenlétet részesít előnyben néhány mediterrán ország is: Ciprus, Olaszország és – valamivel kevésbé – Spanyolország. Németország összességében inkább a kelet-európai mintát követi, de jelentős és egyértelmű különbség van a volt NDK, illetve NSZK területén élő lakosság között. Míg a volt NDK népességének 18 százaléka vár el erős kormányzati felelősségvállalást, ez az arány 11 százalék a volt NSZK területén.

Abból a négy országból, ahol átlag feletti egyéni felelősségvállalást várnak el, három az EU-15 fejlettebb országai közé tartozik. A negyedik olyan ország, ahol a lakosság nagyon fontosnak tartja az egyéni felelősséget: Románia esetében mindkét véglet átlag feletti valószínűséggel szerepel.

Összeurópai szinten a nők általában több felelősségvállalást várnak a kormányzattól. Országos szinten azonban csupán négy államban találunk statisztikailag szignifikáns különbséget a nemek között: Svédországban, Lengyelországban, Szlovéniában és Bulgáriában.

Várakozásaink szerint az idősebbek inkább számítanak az állam szerepvállalására a különböző szolgáltatások biztosításában, mint a fiatalabb generációk. A teljes minta elemzése valóban jelentős különbséget mutat a 65 év alattiak és a 65 év felettek csoportja között: az idősebbek összességében több állami felelősségvállalást várnak el. Ha azonban külön-külön vizsgáljuk az egyes országokat, eltérő mintázatokat találunk.

Az iskolázottság tekintetében azt figyelhetjük meg, hogy az alacsonyabb iskolázottságúak magasabb szintű állami felelősségvállalást várnak el. Az országonkénti elemzés azonban csak az országok egy részében mutat statisztikailag szignifikáns eltérést a különböző iskolázottságú csoportok között: Magyarországon, Szlovéniában, Bulgáriában, Romániában, Cipruson és a régi EU-tagállamok közül Olaszországban és Németországban érvényesül ilyen irányú tendencia.

Eredményeink szerint a gazdasági aktivitás rendkívül nagy mértékben befolyásolja az embereknek a kormányzat felelősségéről alkotott véleményét: az inaktív csoportok és valamivel kevésbé a nyugdíjasok nagyobb szerepvállalást várnak el az államtól, mint az aktív népesség. Az országonkénti elemzésben a különbség statisztikailag nem szignifikáns Olaszországban és az Egyesült Királyságban.

Az állam általános felelősségéről alkotott vélemények mellett az adatfelvétel az állami beavatkozás egyes területeivel kapcsolatos attitűdökre is kiterjedt.¹ A 2.2. ábra a szélsőségesen individualista és az állami beavatkozás mellett voksoló népesség arányát mutatja különböző területeken.

2.2. ábra: Az állami szerepvállalásra, illetve az egyéni felelősségvállalásra vonatkozó elvárások különböző területeken (%)

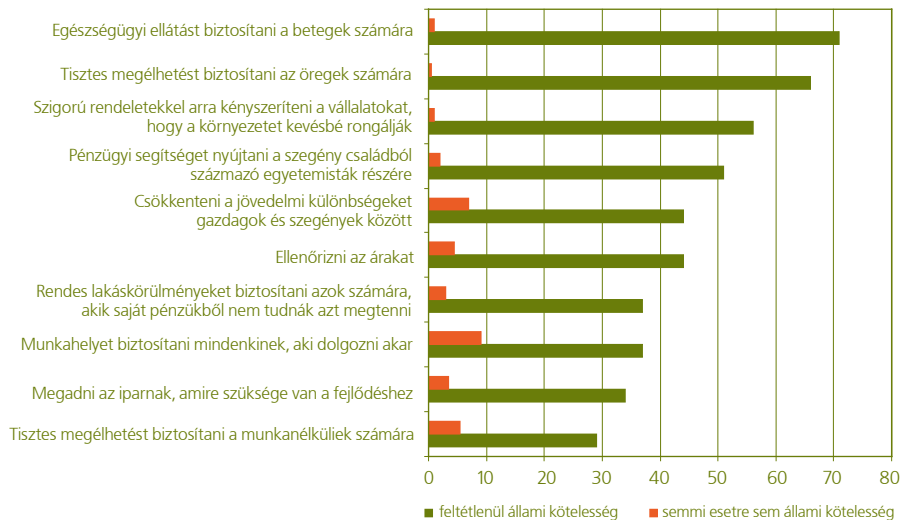
Megjegyzések:

A kérdések: Az Ön véleménye szerint az állam kötelessége-e gondoskodni a következő dolgokról: lásd az ábra feliratait.

A válaszok átlagértéke a négyfokozatú skálán (1 – feltétlenül kötelessége, 4 – semmi esetre sem kötelessége).

Állami kötelességnek tekintjük az 1-es választ, egyéni kötelességnek a 4-eset.

Forrás: ISSP (2006) adatai alapján saját számítás.

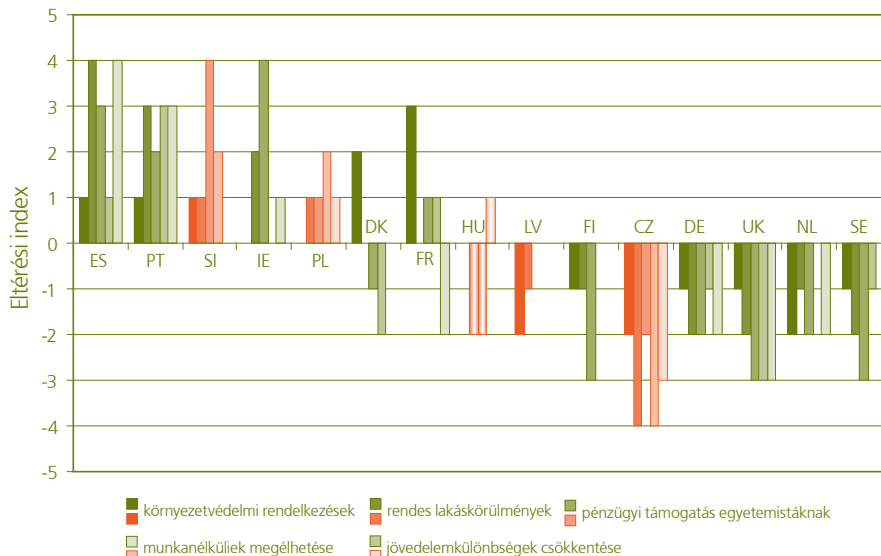
Az egészségügyi ellátás biztosítása a betegek számára, a tisztes megélhetés biztosítása az öregek számára és a környezetvédelem az a három magas prioritású terület.

¹ Az általános véleményre vonatkozó kérdéssel ellentétben a specifikus területeket felmérő adatok az ISSP 2006-os adatbázisból származnak, ahol az EU-tagállamoknak némileg eltérő csoportja szerepel.

let, ahol a vizsgált európai országok egyöntetűen és határozottan elvárják az állam szerepvállalását.² Az állammal szembeni elvárás legkisebb arányban a munkahely, illetve a rendes lakáskörülmények biztosítása, az ipari fejlődés támogatása és munkanélküliek megélhetésének biztosítása kapcsán fordul elő. Az előbbi adatokkal többé-kevésbé összhangban, az egyén felelőssége a munkahely és a jövedelmi különbségek területén tűnik a lehangsúlyosabbnak.

A három elsődleges terület sorrendjét tekintve nem találunk különbségeket az országok között. Ha kicsit nagyobb ingadozás mutatkozik is a skála „alsó” végén, az ipari fejlődés támogatása és a munkanélküliek megélhetésének biztosítása minden országban a 9. és a 10. helyen áll. (Az országokénti adatokat részletesen lásd a *Függelékben*.)

A függelék *F2.1. táblázatában* látható adatok alapján minden területre meghatároztunk egy rangsort, amely az egyes tagállamok európai átlagtól való pozitív, illetve negatív eltérését jelzi.³ Ez a devianciaindex vagy másképp „állampárti” index a következő módon jött létre: nulla értéket kapott az az ország, amelynek pontszáma az EU átlagától legfeljebb ± 5 százalékponttal tér el. Ha egy ország eredménye meghaladja az EU-átlagot, 6–10 százalékpontos különbségért egy pontot kapott, 11–15 százalékpontos különbségért két pontot, és így tovább. Ha viszont egy adott ország eredménye alacsonyabb az EU-átlagnál, 6–10 százalékos elmaradásért –1 pontot kapott, és így tovább.

2.3. a) ábra: „Paternalista” skála – az uniós országok átlagától való eltérése a vizsgált területeken

Megjegyzések:
A kérdések a 2.2. ábrán elemzett kérdésekkel azonosak.

A skálát azok aránya alapján állítottuk fel, akik szerint a felsorolt feladatokat feltétlenül az államnak kell biztosítania.

Forrás: ISSP (2006) adatai alapján saját számítás.

² ISSP (2006). Az egyes országok átlagos súlypontszáma 1 (0,9999–1,003).

³ Egy példa: szemben az EU 37 százalékos átlagával, a magyar népesség 52,5 százaléka válaszolta azt, hogy az állam feladata mindenki számára munkahelyet biztosítani. Magyarország ennek megfelelően 3 pontot kapott a „paternalista” skálán.

2.3. b) ábra: „Paternalista” skála
– az uniós országok átlagtól való
eltérése a vizsgált területeken

Megjegyzések:

A kérdések a 2.2. ábrán elemzett
kérdésekkel azonosak.

A skálát azok aránya alapján
állítottuk fel, akik szerint
a felsorolt feladatokat feltétlenül
az államnak kell biztosítania.

Forrás: ISSP (2006) adatai alapján
saját számítás.

A 2.3. a)–b) ábra alapján három országtípust különböztethetünk meg. A felmérésben szereplő régi EU-tagállamok többsége (Hollandia, Németország, Nagy-Britannia és Svédország), valamint a Cseh Köztársaság „individualista” országnak tekinthető, mivel a kérdések által lefedett valamennyi területen átlagos vagy leggyakrabban jóval az átlag alatti arányban kívánták az állami beavatkozást, vagyis ezeknek az országoknak a polgárai az egyén felelősségét tartják meghatározónak.

Németországot tekintve érdekes eredmény, hogy míg az állami beavatkozás valamennyi speciális területén individualistának bizonyult, addig az általános kormányzati felelősségvállalásra irányuló kérdés alapján egyértelműen a „paternalista” országok közé sorolhatjuk (lásd 2.1. ábra). Bár erre a jelenségre nem tudunk magyarázatot adni, elképzelhetőnek tartjuk, hogy az eltérés a két német adatfelvételi minta különbségéből adódik. A WVS 2005-ös mintájában a keletnémet válaszadók aránya 52 százalék volt, szemben a 32 százalékos képviseletükkel az ISSP 2006-os felmérésében. Mivel Kelet-Németországban egyértelműen erősebb a paternalista érzület, az eredmények valószínűleg a többség véleményét tükrözik, ami ebben az esetben (lásd 2.3. ábra) a nyugatnémetek individualista attitűdje.

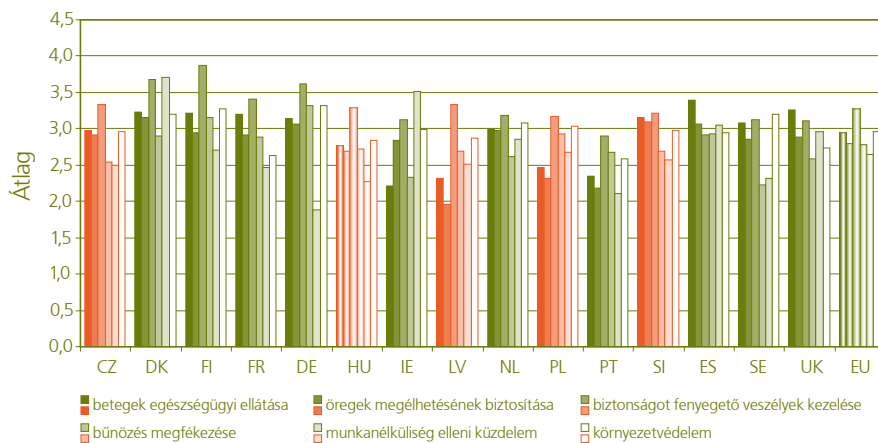
A második csoportba azok a tagállamok tartoznak, amelyekben a kérdések által lefedett valamennyi területen átlagos vagy leggyakrabban jóval az átlag feletti arányban az állami felelősséget hangsúlyozták, vagyis ezekre az országokra paternalista gondolkodású lakosság jellemző. Idetartozik Spanyolország, Portugália és Szlovénia.

A harmadik csoport az úgynevezett „hibrid” országok csoportja, ahol egyes területeken az átlagosnál magasabb szinten tekintik a kormány feladatának a gondoskodást, míg más területeken inkább az egyén felelősségét hangsúlyozzák az átlagosnál jobban. Dánia, Finnország, Franciaország, Írország, Lengyelország, Lettország és Magyarország sorolható ide.

A kilencvenes évek közepén a bevezetőben említett SOCO-felmérés⁴ viszonylagos következetességet talált az országok között abban az értelemben, hogy az emberek állami szerepvállalásról alkotott véleményét többnyire nem befolyásolták jelentősen demográfiai tényezők. Ahol mégis volt ilyen hatás, a jobb módúak és az iskolázottabbak kisebb mértékű állami beavatkozás mellett foglaltak állást. Az egyetlen olyan terület, ahol jelentős kapcsolat volt a társadalmi tényezők és az attitűdök között, a munkahely biztosítása volt. Statisztikailag szignifikáns különbséget a leginkább etaista (Németország és valamivel kevésbé Magyarország) és a legkevésbé etaista (Cseh Köztársaság) között figyeltek meg (Ferge, 1996: 195–196).

2.3. Az állami beavatkozás sikerességének megítélése

Az állam szerepére vonatkozó lakossági elvárások mellett rendelkezésünkre állnak adatok a lakosság véleményéről is az állami szerepvállalás különböző tevékenységének eredményességét illetően, azaz arról, hogy mennyire elégedett a lakosság a kormány ilyen irányú működésével. Ebben az alfejezetben ezt a kérdést járjuk körül.

2.4. ábra: Az állami beavatkozás sikerességének megítélése különböző területeken országonként (átlag)

Megjegyzések:

Az eredeti skálán az 1-es jelentette a „nagyon eredményes”, az 5-ös pedig a „nagyon eredménytelen” választ. Az ábrán megcseréltük az értékeket: a magasabb átlagok az állami beavatkozások fokozottabb sikerét, azzal való nagyobb elégedettséget jelölnek.

A kérdés: „Az Ön véleménye szerint a magyar állam mennyire eredményes a következő területeken: egészségügyi ellátás biztosítása a betegek számára; tisztes megélhetés biztosítása az öregek számára; a Magyarország biztonságát veszélyeztető fenyegetések kezelése; a bűnözés megfékezése; a munkanélküliség elleni küzdelem; a környezetvédelem?”

Forrás: ISSP (2006) adatai alapján saját számítás.

Amint a 2.4. ábrán látható, az emberek összességében eredményesebbnek ítélik a kormányzatokat az általános biztonság megteremtésében, mint a munkanélküliség kezelésében. Az országok között a legnagyobb eltérések is az utóbbi kérdés tekintetében jelentkeznek. A német állampolgárok vannak legkevésbé megelégedve a kormányzat munkaerő-piaci intézkedéseivel, főleg a kormány más irányú tevékenysége iránt tanúsított magas szintű elégedettséghez viszonyítva. A felmérés idején, 2006-

⁴ The Social Costs of Economic Transformation in Central Europe (A gazdasági átalakulás társadalmi következményei Közép-Európában). Részt vevő országok: Magyarország, Cseh Köztársaság, Németország, Lengyelország és Szlovákia.

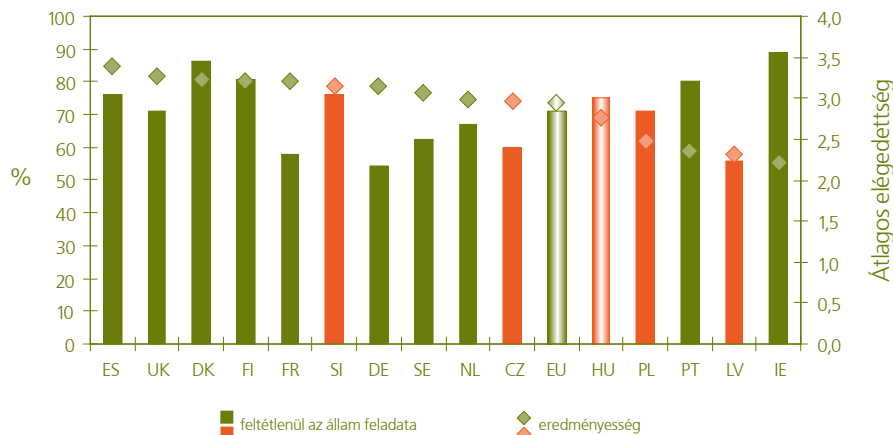
ban, a dán és az ír válaszadók vélték a kormányaikat a legeredményesebbnek a munkanélküliség elleni küzdelemben (ami azzal a ténnyel indokolható, hogy 2005-ben az unión belül Írországban volt a legalacsonyabb a munkanélküliség), de ez azóta – elsősorban Írországot tekintve – megváltozhatott a globális válság következményeként. Az írek igen elégedetlenek az ország egészségügyi ellátásával és a bűnözés megfékezésére tett kísérletekkel. A svédek a bűnözés kezelésétől és a munkanélküliség elleni küzdelemtől eltekintve viszonylag elégedettek kormányuk működésével.

A felmérésben szereplő új tagállamok többsége, Lengyelország, Lettország és Magyarország (a Cseh Köztársaságot kivéve) lényegesen kevésbé elégedett a kormányzat működésével, mint a többi tagállam. A lettek és a lengyelek különösen elégedetlenek az egészségügyi rendszerrel és az idősek ellátásával. Itt meg kell jegyeznünk, hogy 2004-ben Lengyelországban és Lettországban mérték a legmagasabb szegénységi kockázatot az egész Európai Unióban (*Joint Report*, 2007: 22). A lengyelek, a magyarokkal egyetemben, kimagaslóan elégedetlenek a kormány munkanélküliség elleni harcával – ami kevésbé meglepő a munkanélküliségi adatok ismeretében. Lengyelországban és Magyarországon a foglalkoztatottság az EU-átlagnál jóval alacsonyabb szinten van, szemben a legmagasabb európai foglalkoztatottsági rátákat élvező Dániával, az Egyesült Királysággal, Hollandiával és Svédországgal (*Joint Report...*, 2007: 18).

A következő ábrák (2.5.–2.8. ábra) az államtól elvárt felelősségvállalás szintjét vetik össze az állam működésével való elégedettség szintjével. Az ábrák oszlopoi azok arányát szemléltetik, akik az adott országban a kormányzat felelősségének tartják egy-egy feladat ellátását, míg a ♦-jelek az állam eredményességének megítélését jelölik az adott területen. Figyelemre méltóak a diagramokból kitűnő ellentmondások.

Az egészségügyi ellátás területén (2.5. ábra) nincs nyilvánvaló kapcsolat a várt állami beavatkozás mértéke és a kormányzat tevékenységének értékelése között. A Cseh Köztársaság, Németország és Franciaország lakossága például inkább az egyén feladatának tekinti a betegek egészségügyi ellátását, de viszonylag elégedett a kormány ilyen irányú tevékenységével. Írország – és valamivel kevésbé Portugália – esetében a megkérdezettek határozottan az állam feladatának tekintik az egészségügyi ellátás biztosítását, de nincsenek megelégedve a rendszer működésével, viszont a dánok és a finnek elvárásainak láthatóan megfelel államaik vonatkozó tevékenysége.

Az idősekről való gondoskodás esetében (2.6. ábra) a spanyolok, a portugálok és az írek várják el a legmagasabb szintű állami beavatkozást, és különösen a portugálok nincsenek megelégedve azzal, amit a kormányzat ezen a téren nyújt. Írország és Portugália kivételével a vizsgált országok mindegyikére jellemző, hogy az idősebbek nagyobb szerepvállalást várnak az államtól.

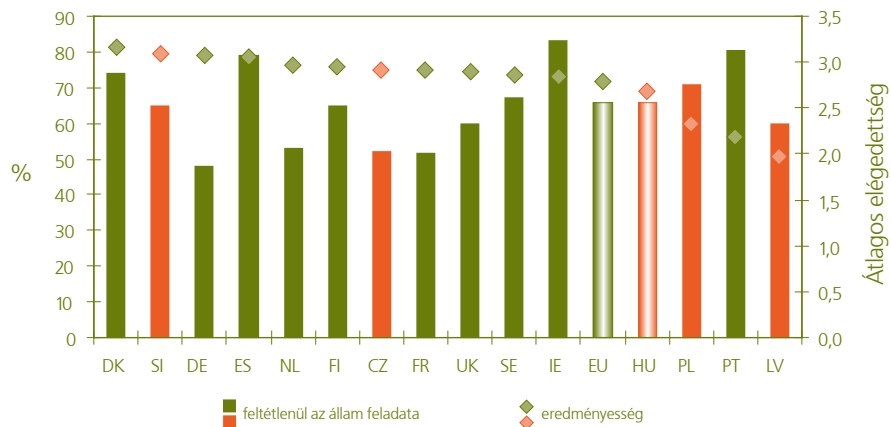
2.5. ábra: Az elvart állami beavatkozás mértéke és sikerességének megítélése az egészségügyi ellátás területén országonként

Megjegyzések:

Lásd a 2.3. és a 2.4. ábra egészségügyi ellátásra vonatkozó kérdését.

A bal oldali Y tengely az állami szerepvállalás elvart mértékét jelöli, a jobb oldali pedig azt, hogy az állampolgárok átlagosan mennyire elégedettek a kormány feladatellátásával az adott területen.

Forrás: ISSP (2006) adatai alapján saját számítás.

2.6. ábra: Az elvart állami beavatkozás mértéke és sikerességének megítélése az öregek tisztes megélhetésének biztosításában országonként

Megjegyzések:

Lásd a 2.3. és a 2.4. ábrának az idősek tisztes megélhetésére vonatkozó kérdését.

A bal oldali Y tengely az állami szerepvállalás elvart mértékét jelöli, a jobb oldali pedig azt, hogy az állampolgárok átlagosan mennyire elégedettek a kormány feladatellátásával az adott területen.

Forrás: ISSP (2006) adatai alapján saját számítás.

A munkanélküliség elleni küzdelem terén (2.7. ábra) a lengyelek, a magyarok és valamivel kevésbé a portugálok támasztják a legmagasabb elvárásokat az állammal szemben, és a két utóbbi ország népessége igen elégedetlen a kormányzat teljesítményével. Amint már említettük, a németek a legkevésbé elégedettek a kormányukkal ebben a tekintetben, habár az átlagnak megfelelő mértékben várják el az államtól, hogy lépéseket tegyen a munkahelyteremtés érdekében. Csupán Magyarországon és Lengyelországban nem figyelhető meg statisztikailag szignifikáns kapcsolat a gazdasági aktivitás és az állammal szemben támasztott elvárás szintje között a munkahelyteremtésre vonatkozóan. A legtöbb esetben elsősorban az inaktív és a nyugdíjas csoportok elvárásai emelkednek ki a többiek közül. Mindegyik országra igaz, hogy a magasabb végzettségűek ezen a téren alacsonyabb szintű állami felelősségvállalás mellett foglalnak állást.

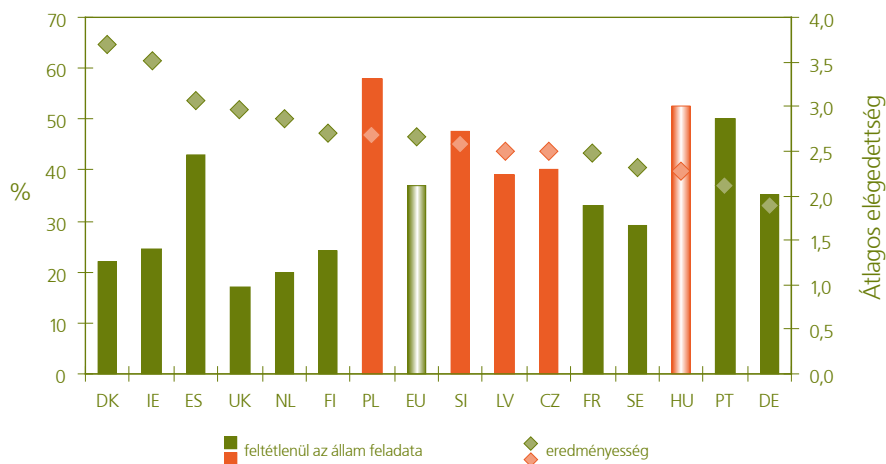
2.7. ábra: Az elvárt állami beavatkozás mértéke és sikerességének megítélése a munkanélküliség elleni küzdelem terén országoként

Megjegyzések:

Lásd a 2.3. és a 2.4. ábra munkanélküliségre vonatkozó kérdését.

A bal oldali Y tengely az állami szerepvállalás elvárt mértékét jelöli, a jobb oldali pedig azt, hogy az állampolgárok átlagosan mennyire elégedettek a kormány feladatellátásával az adott területen.

Forrás: ISSP (2006) adatai alapján saját számítás.

Összességében nem találunk feltűnő különbségeket arra vonatkozóan, hogy a vizsgált országok lakossága mennyire eredményesnek ítéli meg a kormányzat környezetvédelemre irányuló tevékenységét (2.8. ábra). Az állami feladatvállalás megkívánt szintje országoként változó, de az adatok szerint független a kormány intézkedéseinek megítélésétől.

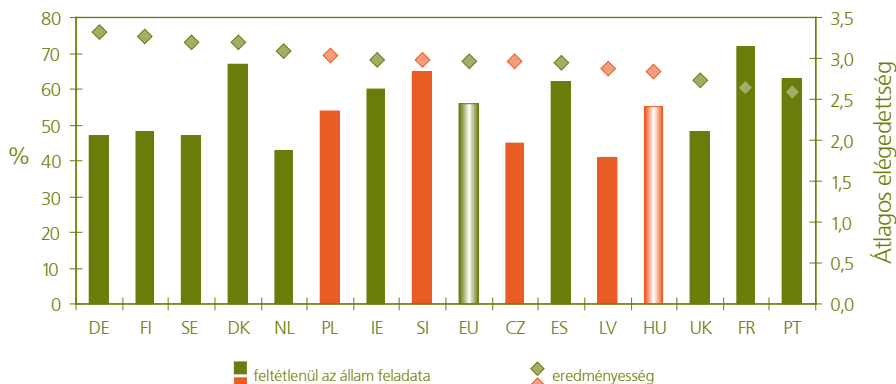
2.8. ábra: Az elvárt állami beavatkozás mértéke és sikerességének megítélése a környezetvédelem terén országoként

Megjegyzések:

Lásd a 2.3. és a 2.4. ábra környezetvédelmi rendelkezésekre vonatkozó kérdését.

A bal oldali Y tengely az állami szerepvállalás elvárt mértékét jelöli, a jobb oldali pedig azt, hogy az állampolgárok átlagosan mennyire elégedettek a kormány feladatellátásával az adott területen.

Forrás: ISSP (2006) adatai alapján saját számítás.

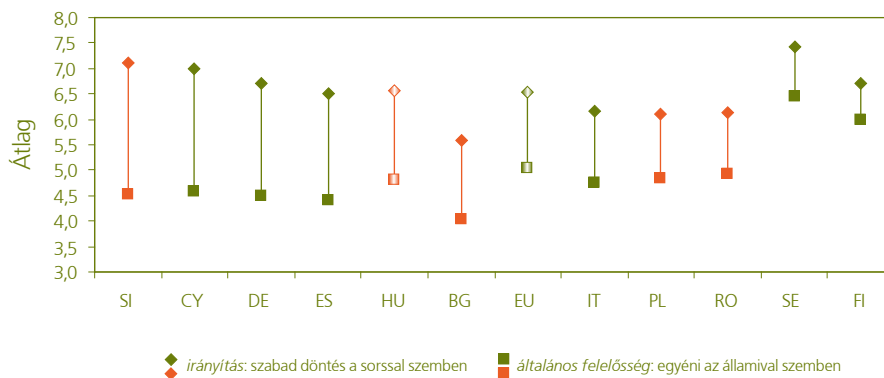

Vélhetően a paternalista szocialista hagyománnyal összhangban az új tagállamok egyrésztől több állami beavatkozást várnak el, másrésztől pedig kevésbé elégedettek azzal, amit az állam nyújt. A szociális támogatások GDP-hez viszonyított aránya 30 százalék körül volt Svédországban, Dániában, Franciaországban és Németországban, de meghaladta a 25 százalékot az Egyesült Királyságban és Hollandiában is. A legalacsonyabb arányt Lettországon (12%) találjuk; Írországon és Szlovákiában 16 százalék körüli ez az érték, de 20 százalék körüli Magyarországon és Lengyelországon. A Cseh Köztársaság kivételesnek tűnik, mivel itt a szociális támogatások 19 százalékos aránya (Joint Report..., 2007: 19) viszonylag alacsonynak számít, és mégis erős individualista attitűd a jellemző.

2.4. Lehetséges magyarázatok a felelősség természetére

Minél inkább a saját kezükben érzik a sorsukat az emberek, annál inkább hajlamosak úgy érezni, hogy az embereknek több felelősséget kell vállalniuk a saját megélhetésük biztosításában. Ebben a tekintetben szignifikáns pozitív korrelációt figyelhetünk meg Spanyolország és Svédország kivételével valamennyi vizsgált országban.⁵ Azt váránk tehát, hogy amennyiben egy ország népessége úgy látja, hogy nem a sors kénye-kévére van bízva az élete, hanem saját maga irányíthatja, akkor előnyben fogja részesíteni az egyéni felelősséget az állammal szemben.

A 2.9. ábrán a két érték összevetése látható országonként: a különbség mértékét a ■ és a ◆ jeleket összekötő vonalak hossza mutatja, ahol a ◆ jel az önirányítás átlagos szintjét, a ■ jel pedig az általános felelősségvállalás átlagos szintjét jelzi. Az első esetben a magasabb értékek több döntési szabadságot jelentenek, a második esetben pedig az érték az állami felelősséghez viszonyított egyéni felelősség erősödésével növekszik. Minél hosszabb az összekötő vonal, annál nagyobb az ellentmondás a két megközelítés között.

2.9. ábra: A két megközelítés összevetése (egyéni döntés a sorssal szemben és egyéni felelősség az állami felelősséggel szemben) országonként

Megjegyzések:

■: „Egyes emberek úgy érzik, hogy teljesen szabadon határozzák meg életüket, mások viszont úgy érzik, hogy semmi befolyásuk sincs sorsuk irányítására.” A válaszok átlagértéke a tízfokozatú skálán (1 – semmilyen befolyása sincs, 10 – nagyon sok lehetősége van). Az átlagok azt fejezik ki, hogy a megkérdezettek mennyire érzik úgy, hogy a saját döntéseik határozzák meg az életük alakulását: minél magasabb az érték, annál inkább a saját uruknak tartják magukat.

◆: „Az államnak nagyobb felelősséget kellene vállalnia az emberekről való gondoskodásban” (a skálán 1-es érték); „az embereknek nagyobb felelősséget kellene vállalniuk abban, hogy gondoskodjanak önmagukról” (a skálán 10-es érték).

Forrás: WVS, ötödik hullám (2005–2008) adatai alapján saját számítás.

Az országok egy részében igen feltűnő az eltérés a két megközelítés között: például Szlovéniában, Cipruson, Németországban, Spanyolországban és Magyarországon a viszonylag erős igény az állami beavatkozásra és az ugyancsak erős önirányítási hajlam láthatóan nem zárják ki egymást. Svédországban és Finnországban a két megközelítés inkább összhangban van egymással.

Az új EU-tagállamok lakossága, valamint a fentiek szerint a „paternalista” csoportba tartozó országok lakossága összességében megalázóbbnak érzi a munka nélküli jövedelemszerzést, mint az „individualista” régi tagországokban élők (2.10. ábra). Az idősebbek megalázóbbnak találják ezt a helyzetet, mint a fiatalabbak, a diákok vagy a legmagasabb iskolai végzettségűek. Érdeemes itt tennünk egy bizonyítatlan, de releváns megjegyzést: vajon a rászorultak védekező reakcióját mérjük-e, akik mintegy

⁵ A következő országokról nincs adatunk: UK, NL, FR.

2.10. ábra: A munka nélküli jövedelemszerzés megítélése országonként

Megjegyzések:

A kérdés: „Megalázó dolog pénzt kapni, ha az ember nem dolgozott meg érte?”

A válaszok átlagértéke az ötfokozatú skálán (1 – teljesen egyetért, 5 – egyáltalán nem ért egyet).

Forrás: WVS, negyedik hullám (1999–2004) adatai alapján saját számítás.

magukon érzik a közvélemény nyomását, hogy a szociális segélyen élők a társadalom terhére vannak?

Szintén érdekes jelenség, hogy az emberek szívesen élnének az állam által garantált biztonságos környezetben, de ugyanakkor ragaszkodnak ahhoz, hogy szabadon dönthessenek, szabad akaratuk legyen (2.11. ábra). Az erős, óvó állami szerep és az egyidejű erős egyéni függetlenség megteremtése mintha ellentmondásban állna egymással, de a három idevonatkozó tétel mégis korrelációt mutat a teljes vizsgált népesség körében.

2.11. ábra: A biztonság és a választás szabadságának megítélése országonként

Megjegyzések:

Azoknak az aránya, akik teljes mértékben egyetértettek az alábbi állításokkal.

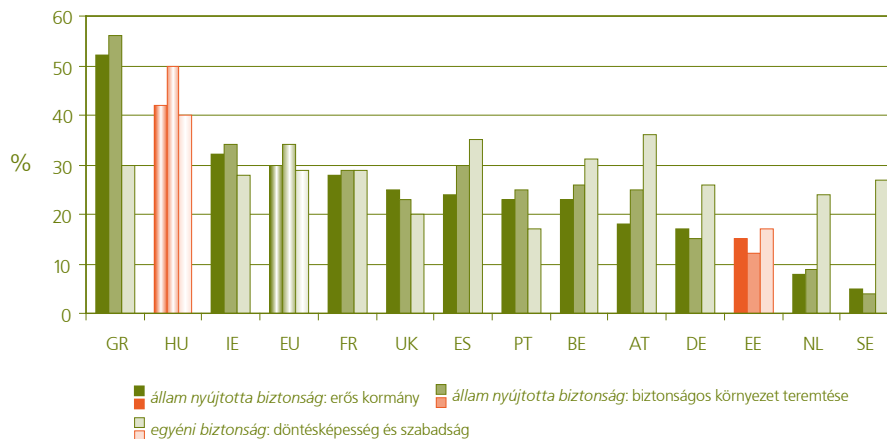
Fontos számára, hogy az állam biztonságot nyújtson minden veszéllyel szemben. Azt akarja, hogy az állam erős legyen, hogy meg tudja védeni a polgárait.

Fontos számára, hogy saját maga dönthessen arról, hogy mit csinál. Azt szereti, ha szabad lehet, és másoktól független.

Fontos számára, hogy biztonságos környezetben éljen. Igyekszik elkerülni mindent, ami a biztonságát veszélyeztetheti.

A válaszok átlagértéke a hatfokozatú skálán (1 – nagyon hasonló a megkérdezettre; 6 – egyáltalán nem hasonló a megkérdezettre).

Forrás: ESS, második hullám (2004/2005) adatai alapján saját számítás.

A biztonság iránti igényt teljesítheti az állam is, vagy az egyén is. A válaszadók neme meghatározó tényezőnek bizonyult: a nők inkább az államtól várják a biztonság megteremtését, míg a férfiak inkább önmaguktól. A fiatalabbak inkább önmagukra hagyatkoznak a biztonság iránti igény kielégítésében, az idősebbek pedig inkább az államra. Az iskolázottságot tekintve az alacsonyabb végzettségűek azt szeretnék, hogy az állam teremtsen biztonságos körülményeket, míg a középfokú és felsőfokú végzettségűek inkább önmaguktól várják a megoldást.

A különböző adatállományokat felhasználva megpróbáltuk az állami és az egyéni felelősségvállalás lehető legtöbb megnyilvánulását együtt elemezni, hogy feltárhas-

suk az országok közti hasonlóságokat és különbségeket, és megrajzolhassuk a lehetséges mintázatokat. A legmegfelelőbb eredmény az lenne, ha (a viselkedés, attitűd vagy vélemény alapján) azonosítani tudnánk azokat az egyéni jellemzőket, amelyek a leginkább meghatározzák az úgynevezett „paternalista” országokat, és meg tudnánk különböztetni őket azoktól a vonásoktól, amelyek egyértelműen azokat az országokat jellemzik, amelyek az állami felelősségvállalással kapcsolatos elvárásaik alapján individualistának bizonyultak. A célnak megfelelő indikátort sajnálatos módon az eddigiekben nem sikerült azonosítanunk.

Amit e helyett találtunk, az egy igen összetett kép, amelyen szinte alig látható következetes mintázat akár a vizsgált országokon belül, akár közöttük. Azok az országok, ahol a lakosság több állami beavatkozást vár (főként, de nem kizárólag az új EU-tagállamok), élesen eltérő véleményeket nyilvánítottak ki olyan kérdésekben, mint például az egyéni döntés jelentősége a sors meghatározottságával szemben, vagy a meg nem keresett jövedelem megalázó volta, vagy hogy a biztonság megteremtése inkább egyéni vagy inkább állami szinten valósuljon-e meg.

A 2.1. táblázatban megkíséreltük az EU-tagállamokat két szempont alapján kategorizálni. Az általános felelősségvállalás szempontjából kirajzolódik egy határvonal: az egyes országok vagy paternalisták, vagy individualisták. A másik megkülönböztetést ebből kiindulva tehetjük: az országot konzisztensnek tekinthetjük, ha a vizsgált attitűdök ezzel összhangban vannak. Ha például egy ország a paternalista kategóriába tartozik, akkor mondhatjuk konzisztensnek, ha a következő attitűdök dominálnak: az egyéni életet a sors alakítja; megalázó dolog pénzt elfogadni, ha valaki nem dolgozott meg érte; a biztonság megteremtése az állam feladata. Ha egy ország kevesebbet vár a kormányától (vagyis individualista), akkor tekintjük konzisztensnek, ha az ellenkező irányú attitűdök dominálnak: az élet alakítása az egyén kezében van; elfogadható dolog pénzt kapni munka nélkül; és a biztonság megteremtése az egyén feladata.

Általános felelősségvállalás	Attitűdök	
	Konzisztens	Inkonzisztens
Paternalista	BG, IT, PL, RO, PT (kf*)	CY, DE, ES, HU, SI
Individualista	DE (kf)**, FI, NL, SE, CZ (kf)	FR, GB

A táblázatból látható, hogy az általános felelősségvállalást alapul véve a tíz paternalista országból kettő (Németország és Spanyolország esetében) három szempontból is következetlenséget találtunk: az egyéni döntést fontosabbnak találják, mint a sors akaratát, nem érzik megalázónak a munka nélkül szerzett jövedelmet, és a biztonságot inkább az egyén szintjén keresik, mintsem az állam szintjén. A szlovénok és a magyarok szintén fokozottan úgy vélik, hogy inkább maguk irányítják az életüket, mint pusztán a sors, de megalázónak tartják a munka nélkül szerzett jövedelmet, és a magyarok esetében a biztonság megteremtésének feladata az államra és az egyénre is hárul. Az úgynevezett paternalista országok közül négy, Olaszország, Lengyelország és valamivel kevésbé Románia és Bulgária, felel meg előzetes várakozásainknak

2.1. táblázat: Tipológia – állami felelősségvállalás és attitűdök

* Az országkód után zárójelben szereplő „kf” jelölés a „konkrét felelősség” rövidítése. Két további országot is a konkrét felelősség listából illesztettünk be: a Cseh Köztársaságot és Németországot.

** Amint már említettük, Németországot az individualista országok közé soroltuk a konkrét felelősség „skála” alapján.

a magyarázó változók megoszlását tekintve. Ezekben az országokban a megkérdezettek többnyire úgy vélik, hogy az életüket a sors irányítja, és megaláznak tartják a munka nélkül szerzett jövedelmet. A korábban a meghatározott állami szerepvállalás szempontjából elemzett Portugáliát a konzisztens országok közé sorolhatjuk a munka nélkül szerzett jövedelem megalázóságával kapcsolatos attitűdök alapján, és arra való tekintettel, hogy az állam nyújtotta biztonságot részesítik előnyben.

A 2.1. táblázatból az is kitűnik, hogy az általános felelősségvállalás szempontjából individualista vonásokat mutató országok konzisztensnek mondhatók. A hollandok és a svédek számára elfogadható a munka nélkül szerzett jövedelem, és a biztonság iránti igényüket szinte teljes mértékben önmaguk elégítik ki. A Cseh Köztársaság – az egyetlen új tagállam a csoportban – konzisztensnek tekinthető, amennyiben figyelembe vesszük a konkrét felelősségvállalás területeit. Ebből a szempontból Németország helyzete is figyelemre méltó: konzisztens országnak bizonyult, mivel a magyarázó változók megoszlása összhangban van az individualista szemlélettel. Franciaország és Nagy-Britannia az inkonzisztens blokkba került, mert – a magyarok esetéhez némileg hasonlóan – ennek a két országnak a lakossága nem szívesen választ: mind az egyéntől, mind pedig az állam szintjén várják a biztonság megteremtését.

Ha végignézünk a négy blokk országain, számos kérdés merülhet fel bennünk: vajon egy ország sikeres alkalmazkodását, fennmaradását vagy fejlődését fokozhatja, lassíthatja vagy akár gátolhatja az, hogy az egy konzisztens vagy inkonzisztens kategóriába illeszkedik? Vagy esetleg a stabilabb vagy konzekvensebb hozzáállásra utaló következetesség – az alapoktól függetlenül – segíthet a világválságok legyőzésében?

2.5. Összegzés

Elemzésünkéből az a tendencia rajzolódik ki, hogy a keleti blokk országai a mediterrán országokkal és Németországgal együtt erőteljesebb beavatkozást várnak az államtól a lakosságról való gondoskodás terén. Az egészségügyi ellátás biztosítása a betegek számára, a tisztas megélhetés biztosítása az idősek számára és a környezetvédelem az a három kiemelt terület, ahol a vizsgált európai országok egyöntetűen és határozottan elvárják a kormányzat szerepvállalását. A legmagasabb prioritású területek szempontjából nem találunk különbségeket az országok között. Az egyén felelőssége a munkavállalás és a jövedelmi különbségek területén emelkedik ki a leginkább.

Az emberek összességében eredményesebbnek látják a kormányzatokat az általános biztonság megteremtésében, mint a munkanélküliség kezelésében. A felmérésben szereplő új tagállamok többsége lényegesen kevésbé elégedett saját kormányzatának működésével, mint a többi tagállam.

Megpróbáltuk az állami és az egyéni felelősségvállalás lehető legtöbb megnyilvánulását együtt elemezni, hogy feltárhassuk az országok közti hasonlóságokat és különbségeket, és megrajzolhassuk a lehetséges mintázatokat. Amit e helyett találtunk,

az egy igen összetett kép, amelyen szinte alig látható következetes mintázat akár a vizsgált országokon belül, akár közöttük. Azok az országok, ahol a lakosság több állami beavatkozást vár, vagyis paternalista tendenciát mutat (főként, de nem kizárólag az új EU-tagállamok), élesen eltérő véleményeket fejeztek ki olyan kérdésekben, mint például az egyéni döntés jelentősége a sorssal szemben, vagy a meg nem kéréssett jövedelem megalázó volta, vagy hogy a biztonság megteremtése inkább egyéni vagy inkább állami szinten valósuljon-e meg. Az általános felelősségvállalás szempontjából a több individualista vonást mutató országok inkább konzisztensnek mondhatók a vizsgált attitűdök tekintetében.

Hivatkozások

- ALESINA, A. – ANGELETOS G. (2002): *Fairness and Redistribution: US versus Europe*. www.economics.harvard.edu/pub/hier/2002/HIER1983.pdf
- ALESINA, A – DI TELLA, R. – MACCULLOCH, R. (2004): Inequality and happiness: are Europeans and Americans different? *Journal of Public Economics*, Elsevier, 88 (9–10, August), 2009–2042.
- FERGE, Zs. (1996): Social policy. In Ferge, Zs. – Sik, E. – Róbert, P. – Albert, F.: *Social Costs Of Transition. International Report*. SOCO Working Paper, 181–197.
- Joint Report on Social Protection and Social Inclusion 2007*. http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/docs/social_inclusion/2007/joint_report_en.pdf (letöltve 2009. május 5-én).
- PESTIEAU, P. (2006): *The Welfare State in the European Union: Economic and social perspectives*. Oxford University Press, Oxford.

Függelék

F2.1. táblázat: Konkrét területek, ahol az állam felelősségével kapcsolatos véleményeket vizsgáljuk (azok aránya, akik úgy vélik, hogy az adott feladat feltétlenül állami kompetencia)

Megjegyzés:

Az utolsó sorban (EU) a zárójelben látható számok az adott terület sorszámát jelölik az összesített pontszám átlaga szerinti rangsor alapján (lásd a 2.2. ábrát).

Ország	Egészségügyi ellátás betegek számára	Megélhetés az öregek számára	Környezetvédelmi rendeletek	Pénzügyi segítségnyújtás egyetemisták számára
Csehország	60	52	45	38
Dánia	86,5	74	67	41
Finnország	80,5	65	48	34
Franciaország	58	51,5	72	56
Németország	54,5	48	47	40
Magyarország	75	66	55	40
Írország	89	83	60	71
Luxemburg	56	60	41	47
Hollandia	67	53	43	38
Lengyelország	71	71	54	58
Portugália	80	80,5	63	61
Szlovénia	76	65	65	72
Spanyolország	76	79	62	70
Svédország	62,5	67	47	31
Egyesült Királyság	71	60	48	34
Európai Unió	71 (1)	66 (2)	56 (3)	51 (4)

Jövedelem- különbségek csökkentése	Árak ellenőrzése	Megfelelő lakáskörülmények	Munkahelyek biztosítása	Ipari fejlődés támogatása	Megélhetés a munkanélküliek számára
20	21	15	40	21	10
30	35	33	22	12	30
40,5	35,5	30	24	15	32,5
53	48	36,5	33	30	18
34	36	22	35	20	18,5
51	37	26	52,5	38,5	26
44	59	51	24,5	49	33,5
39	43	29	39	46	24
39	37	29	20	21	15
54	36	41,5	58	43	35
61	66,5	52	50	48,5	47
54	49	43,5	47,5	49	26
50	55	61	43	46	50
37	33,5	25	29	27	27
27	32	25	17	29	11
44 (5)	43,5 (6)	37 (7)	37 (7)	34 (9)	29 (10)